

УДК 479.056.16.1(48)«23»

СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Бурдонос Л.І.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

Проаналізовано стан показників фінансування наукової і науково-технічної діяльності, обсяги бюджетного фінансування наукової сфери. Зроблено висновок про відносно низький, за європейськими мірками, їх рівень. Визначено основні засади з удосконалення системи фінансового забезпечення науки.

Ключові слова: глобалізація, науково-технічна сфера, державне фінансування, наукові дослідження, науковий потенціал.

Постановка проблеми. Економічне зростання передових країн світу супроводжується бурхливим розвитком науки та техніки, що забезпечується належним рівнем фінансування науково-технічної сфери.

Здійснюючи розгляд стану наукових досліджень в Україні, ми на жаль, спостерігаємо тенденцію до зменшення кількості наукових відкриттів та проведених наукових досліджень. Як свідчить вітчизняна практика, сучасна наука переживає не найкращі часи, оскільки відчуває недостатність фінансування. Розгляд фінансування науки можна розглядати як з позиції здійснення безпосереднього фінансування наукових проектів, так і з боку належного матеріального забезпечення наукових кадрів. Відсутність належного фінансового забезпечення, концентрації та ефективного використання наявних фінансових ресурсів стримує процес активізації інноваційної діяльності та знижує першорядний вплив на ефективність економічних інновацій.

У Конституції України зазначено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством (ст. 54) [4]. Отже держава має приділяти велику увагу фінансуванню наукової та науково-технічної діяльності, що включає фінансування фундаментальних досліджень та видатків на розробку перспективних технологій і пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про актуальність та важливість питання фінансового забезпечення наукових досліджень та розробок. Проблема фінансування наукової та науково-технічної діяльності присвячена значна кількість праць вітчизняних авторів, зокрема А.Я. Баскаков [1], Н.В. Туленков [1], Ю.М. Бажал [2], Т.М. Боголіб [3], Б.А. Маліцький [5], О.С. Попович [5], В.П. Соловійов [5], О. Малієнко [6], В. Міщенко [7] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стрімкий розвиток науки й посилення її впливу на промислове виробництво приводять до того, що праця науковців фактично стає працею з наукової підготовки виробництва й безпосередньо змикається з працею робітників у промисловому виробництві. Утворилася нова галузь суспільного виробництва – так зване «наукове виробництво», функцією якого є наукова й дослідно-конструкторська розробка нової продукції.

Сучасний стан фінансування наукової діяльності в науковій сфері країни в цілому та системі вищої освіти зокрема, не відповідає стратегії інноваційного розвитку країни. Питомі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в Україні втричі менші порівняно з Росією, у 18 разів – порівняно з Бразилією, в 34 рази – з Південною Кореєю і в 72 рази – зі США. Останні роки для вчених України, які відчули втрати вітчизняного науково-технічного потенціалу, як свідчить проведене дослідження, були роками інтенсивного пошуку виходу із кризової ситуації. Однією з важливіших проблем у цьому сенсі є проблема формування, розподілу та використання коштів фінансування університетської науки.

Метою статті є визначення основних проблем фінансування науки України на сучасному етапі її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Науку можна визначити як сферу діяльності людини, функції якої полягають у виробленні та теоретичній систематизації знань щодо людини, суспільства, навколишнього середовища, як одну із форм суспільної свідомості. Наука поєднує як діяльність щодо одержання нових знань, так і її результат – суму знань, що лежать в основі наукового світогляду [1, с. 14]. У широкому сенсі, наука це наукові знання, тобто знання прихованих властивостей природи, суспільства, мислення, знання сутності, будови, причинних зв'язків і залежностей об'єктивних явищ та процесів, знання законів, що ними управляють, знання природи речей [2, с. 12]. У сферу поняття науки також входять і кінцеві об'єкти її впровадження – нова техніка, технології, схеми управління тощо. При визначенні місця науки у суспільному житті їй необхідно розглядати як специфічну сферу виробництва знань, певну область духовного виробництва. Процес наукової праці відбувається в основному в наукових установах і закладах вищої освіти. На відзнаку від матеріального виробництва, результатом якого є виробництво масової продукції відповідного стандарту, результатом наукової діяльності виступає унікальний, штучний продукт – нові знання. У залежності від сфери застосування наукові знання матеріалізуються в різні об'єкти – технічні засоби, технологічні процеси, господарські та управлінські рішення тощо, і відповідно мають певні види користі – певний ефект. Різноманіття внутрішнього змісту,

сфери застосування наукових знань, видів їх корисності роблять, на думку багатьох дослідників науки, неможливим сформулювати для науки універсальне, лаконічне та вичерпане визначення, яке б найбільш повно охоплювало усі її нюанси та було достатньо лаконічним, однозначним і точним [3, с. 23].

Тому, для конкретного дослідження необхідно вибрати ті параметри та характерні особливості, які найбільш повно відповідають завданням дослідження. Виходячи з того, що наше дослідження присвячено економічному і навчально-педагогічним проблемам науки у системі вищої освіти, ми будемо розглядати науку: по-перше, як нові знання, одержані при дослідженнях; по-друге, як процес передачі знань новим поколінням у процесі підготовки фахівців; по-третє, як сферу діяльності наукових працівників вищих навчальних закладів. У цьому сенсі наука представляє собою комплексне поняття, єдність різних визначень.

Для України як європейської держави, зі значним науковим і освітнянським потенціалом, є вкрай важливим на сучасному етапі здійснення політики, спрямованої на стимулювання інвестицій у «людський капітал». Одним із шляхів такої політики може бути підвищення ефективності функціонування вищих навчальних закладів як наукових осередків суспільства. Тому важливими і актуальними є наукові дослідження, що спрямовані на визначення провідних тенденцій, виявлення чинників, розкриття взаємозв'язків і суперечностей для розробки практичних заходів щодо удосконалення функціонування цієї важливішої сфери економіки.

У відповідно до статті 48 Закону визначено, що фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності в Україні здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, коштів установ, організацій та підприємств, вітчизняних та іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом [8].

Для України введення нової моделі економіки є можливим за умови створення та налагодження функціонування двох замкнених і пов'язаних технологічних процесів: інноваційно-виробничий: освіта-наука-виробництво-ринок; інвестиційний. Ефективність інвестиційного процесу може бути забезпечена насамперед за рахунок коштів державного бюджету та різноманітних приватних коштів. Початком переходу до такої економічної політики має стати створення в Україні принципово нових фінансових відносин між державою, освітою, наукою, виробництвом та ринком, які дозволять успішно завершити трансформаційні процеси, досягти сталого зростання ВВП і забезпечити Україні чільне місце у світовій економічній системі.

Узагальнюючи світовий досвід, визначено, що вплив вітчизняного науково-технічного потенціалу на соціально-економічний розвиток країни чітко корелює з часткою валового внутрішнього продукту, яка витрачається на наукові дослідження (наукоємністю ВВП). Зростання цієї частки не тільки дозволяє нарощувати такий вплив, а й докорінно змінює функціональну роль науки в житті країни. Тому наукоємність ВВП розглядається сьогодні як одна із найважливіших

характеристик інноваційності країни [5]. Належний рівень фінансування науки в більшості країн світу забезпечується не тільки за рахунок державного бюджету, але й шляхом залучення коштів промисловості, банків і т. п.

Важливість розвитку наукоємних і високотехнологічних галузей і виробництв для національної економіки визначається їх взаємопов'язаністю з інноваціями, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності товарів і завоюванню відповідних ніш на міжнародних ринках, а також із формуванням нових товарних ринків і більш ефективним використанням ресурсів. Беззаперечним є також те, що реальні обсяги фінансування академічної науки на рівні приблизно 0,3% ВВП навіть за умови тотальної ощадливості не забезпечують відповідний вимогам сьогодення результат. Принагідно можна зауважити, що стратегія Європарламенту «Європа-2020» передбачає, що частка ВВП на наукові дослідження має становити не менше 3% [6].

Нова система відтворення наукоємних, високотехнологічних галузей повинна включати:

1) власне комплекс виробництв наукоємної, високотехнологічної продукції;

2) спеціально організовані суб'єкти виробництва (вищого менеджменту та реальних власників господарюючих суб'єктів); систему умов виробництва, до складу яких входять ресурси для споживання (матеріальні, трудові, фінансові та політичні) та ринкова інфраструктура, що забезпечує платоспроможне зростання;

3) систему типових дій суб'єктів виробництва в межах відповідних організаційно-правових форм управління.

Важливим напрямом розвитку промисловості є диверсифікація розробок і зміна спеціалізації виробництва. Необхідно створити умови для диверсифікації науково-промислового потенціалу високотехнологічних підприємств, довівши частку профільної продукції в загальному обсязі виробництва до 25–35%, як на більшості аналогічних американських фірмах. Так, великі американські концерни одночасно діють в 30–50 галузях. Серед ста провідних компаній Англії багатогалузевих – 96, в Італії – 90, у Німеччині – 78.

Підтримуючи фундаментальні дослідження, держава створює запас нових наукових і технологічних ідей, що, не будучи затребуваними національними компаніями, можуть стати необхідними у разі різкої зміни внутрішньої чи зовнішньої кон'юнктури. Тобто формування такого запасу знань передбачає, перш за все, підтримку і розвиток сфери фундаментальних досліджень, фінансування яких в усіх розвинених країнах здійснюється переважно державою.

Нині Україна інтегрувала у світову систему господарювання і тому потрібно інші підходи до її функціонування і підвищення конкурентоспроможності на світових глобальних ринках [7, с. 10].

Підвищення ефективності використання наявних передових розробок можна досягти шляхом розв'язання організаційних завдань у справі наведення належного порядку в обліку й оформленні цих розробок, заповнити наявні прогалини в законодавстві щодо розширення можливостей передачі закритих розробок у цивільну сферу.

Для цього необхідно провести їх повну інвентаризацію, точніше, юридичне оформлення прав інтелектуальної власності і реєстрацію, щоб документація для поширення нововведень мала закінчений товарний вигляд.

Особливістю розвитку науково-технічної революції в Україні була своєрідна, високоякісна система вищої освіти, що робила акцент на розвитку здатності учнів розібратися в нових нестандартних проблемах. Споживання знань мало не вузько утилітарний характер, а було частиною загальної культури суспільства. Усе це необхідно враховувати при пошуку адекватних відповідей тим викликам, що Україні, як і всьому іншому світові, кидає сучасна епоха. Вирішуючи питання, пов'язані зі створенням в Україні економіки знань, необхідно пам'ятати, що ми маємо проблеми не тільки в напрямі інноваційного розвитку, але і простого відтворення, тому що рівень зносу основних фондів підприємств безмежно великий і в деяких галузях промисловості досягає більш 80%.

Уряд може відіграти дуже важливу роль у новій економіці, побудованій на моделі відкритої інновації. Але ця роль сильно відрізняється від того, що влада звикла робити раніше. Держава може брати участь у фінансуванні досліджень на ранніх етапах, також інвестувати в освіту. Крім того, досить значна роль держави в захисті інтелектуальної власності. Система захисту інтелектуальної власності обов'язково повинна бути чіткою і зрозумілою, щоб компанія знала, що її інтелектуальна власність захищена законом. Також держава може сприяти обмінні знаннями, інформацією, технологіями, якщо візьме на себе організацію конференцій, змагань, конкурсів, вручення якихось премій. Державі необхідно також підтримувати в цьому напрямі малий бізнес, тому що останньому складніше знайти доступ до державних установ, ніж великим компаніям. Зусилля держави щодо розвитку економіки знань в Україні повинні бути зосереджені на трьох напрямках:

- підтримці сфер освіти і науки, що забезпечують підготовку кадрів для нової економіки;
- створенні здорового конкурентного середовища в економіці, що включає поступове включення механізмів зовнішньої конкуренції шляхом поступового вирівнювання внутрішніх і зовнішніх цін за одночасної зміни структури внутрішніх цін;
- створенні ефективних механізмів підтримки інновацій, у тому числі змішаних, державночаст-

кових утворень, зайнятих просуванням інновацій на ринок.

Для досягнення суттєвих позитивних зрушень у цих напрямках необхідно:

- удосконалити інституційні основи державної науково-технічної та інноваційної політики;
- подолати роз'єднаність та відособленість серед освітніх та наукових закладів;
- централізувати політику держави в інноваційній сфері в межах єдиного компетентного органу виконавчої влади;
- сформувати загальнодержавну систему автоматизованого пошуку, збору, накопичення, аналітичної обробки і зберігання, розповсюдження та надання інформації у сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку;
- забезпечити створення єдиної технологічної та інформаційної інфраструктури для науки та інноваційного підприємництва в Україні;
- створити інституційні основи ринкового стимулювання інноваційного розвитку;
- вдосконалити систему державного фінансування інноваційних процесів, механізми державного замовлення в науково-технічній сфері, а також моніторингу ефективності фінансування та реалізації наукових та інноваційних проектів;
- підвищити ефективність функціонування спеціальних економічних зон, розширити мережу інноваційних центрів, технопарків та інших інноваційних структур.

Висновок. Таким чином, можна констатувати, що продовжується стабільне послаблення наукового потенціалу в Україні як в кількісному, так і в якісному плані. Отже, ні загальні об'єми, ні структура витрат на наукові дослідження не відповідають вимогам інноваційного розвитку економіки та побудови суспільства, що базується на знаннях. У результаті кадровий потенціал української науки, а отже, можливості для її істотного впливу на темпи інноваційного розвитку економіки продовжують неухильно зменшуватись. Тому підвищення наукоємності ВВП має стати одним із ключових моментів інноваційної стратегії нашої держави. Для цього необхідно в кілька разів збільшити витрати бюджету на наукові дослідження і розробки, але цього недостатньо. Держава може і повинна забезпечити значне збільшення залучення у цю сферу коштів промисловості, банків, населення шляхом стимулювання витрат на наукові дослідження і розробки, участі у створенні венчурних фондів та страхуванні їх ризиків, у співфінансуванні масштабних інноваційних програм тощо.

Список літератури:

1. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования. – / А.Я. Баскаков, Н.В. Туленков // Учеб. пособие. – 2-е изд., испр. – К.: МАУП, 2004. – 216 с.
2. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін / Ю.М. Бажал // – К.: Заповіт, 1996. – 240 арк.
3. Боголіб Т.М. Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України / Т.М. Боголіб // – К.: Корпорація, 2010. – 406 с.
4. Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
5. Маліцький Б.А., Попович О.С., Соловійов В.П. та ін. Рациональне фінансування науки як передумова розбудови знаннєвого суспільства в Україні. – К.: Фенікс, 2004. – 32 с.
6. Малієнко О. Блиск і убогість вітчизняної академічної науки // Labprice.ua. – Режим доступу: http://www.labprice.ua/ukrainska_nauka_ta_suspilstvo_zdobutki_problemi_perspektivi_20_1087/blisk_i_ubogist_vitchiznyanoi_akademichnoi_nauki
7. Міщенко В. Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах: вища школа між минулим і майбутнім / В. Міщенко, С. Науменко // Вища школа. – 2001. – № 1. – С. 6–17.
8. Про наукову та науково-технічну діяльність: Проект Закону України від 02.07.2015 № 2244а // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55843

Бурдонос Л.И.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

СОСТОЯНИЕ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация

Проанализировано состояние показателей финансирования научной и научно-технической деятельности, объемы бюджетного финансирования научной сферы. Сделан вывод об относительно низком, по европейским меркам, их уровне. Определены основные принципы по совершенствованию системы финансового обеспечения науки.

Ключевые слова: глобализация, научно-техническая сфера, государственное финансирование, научные исследования, научный потенциал.

Burdonos L.I.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Grygoriy Skovoroda

STATUS OF FINANCIAL SUPPLY OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary

The state of indicators of financing of scientific and scientific-technical activity, volume of budget financing of the scientific sphere is analyzed. The conclusion is made about the relatively low, according to European standards, their level. The basic principles for improving the financial security system of science are determined.

Keywords: globalization, scientific and technical sphere, state financing, scientific research, scientific potential.